
KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

MEGREKEDÉS VAGY HANYATLÁS

Könyvkiadásunk 1981-ben

Egy naptári év könyvtermésének a bemutatása cleve a megtévesztő leszűkítések és a mesterséges elhatárolások veszélyével jár. A szokásos év végi diadalmas összegezések legfeljebb jószándékú statisztikusoknak okozhatnak örömet. Ha most mégis naptári összegezésre vállalkoztam, ennek egyrészt az a magyarázata, hogy ilyen jegyzet megírására kértek fel, másrészt pedig az, hogy a jugoszláviai magyar könyvkiadás tavalyi adatai intő figyelmeztetésül szolgálhatnak.

Összehasonlító adatok

Az újvidéki Forum Könyvkiadó tavaly huszonöt nem politikai tárgyú művet jelentetett meg: hat verseskötetet, hét tanulmány- illetve kritikakötetet, négy regényt (közülük három második—harmadik kiadás), két kisregényt, egy képzőművészeti kiadványt és egy lírai-önéletrajzi dokumentumot. A Kiadó tavalyelőtti, pénzügyi okokból csökkentett évi produkciója harminchárom könyv volt. E csökkentett teljesítményhez képest is szembeötlő hanyatlást jelent a tavaly kiadott huszonöt könyv.

Nem folytatom, hisz nincs olyan olvasó, aki ki ne fogyna a türelméből ilyen adatok hallatán. Irodalomról lévén szó, elfogadhatónak látszik az az érvelés, hogy a mennyiségi mutatóknak alig-alig lehet közük a minőségi produkcióhoz; huszonöt jó könyv sem ötven, sem száz rosszal nem mérhető. Az tehát, hogy a Forum tavalyelőtt harminchárom, tavaly pedig huszonöt könyvet adott ki, elvben még nem jelent megfeneklést és hanyatlást, elvben jelenthetne, mondjuk, szellemi felvirágzást is. A tájékozatlanabbak kedvéért azonban el kell azt is mondanom, hogy a Kiadó fiókjaiban és az írók iratgyűjtőiben több mint hatvan, könyvnyi terjedelmű kézirat hever jobb időköt várva, s hogy a Forum mellett működő Alkotók Gyűlésének illetékes bizottsága az utóbbi években a következőket kénytelen megállapítani: „A Forum Könyvkiadó alkotóköreinek... továbbra is jóval termékenyebb az alkotótevékenysége, mint

amekkorák a kiadási lehetőségek... Bizottságunk ezért *ismételten* rámutat a jugoszláviai magyar könyvkiadás lehetőségeinek és az alkotói potenciáloknak az összhangtalanságára, illetve a Forum Könyvkiadót jórészt meghaladó társadalmi intézkedések szükségességére”.

A látszatkönyvkiadásról

A tavaly publikált huszonöt könyv közül hat közös kiadásként jelent meg, ami annyit tesz, hogy ha más szerkesztőségek vagy intézmények nem fedezték volna a nyomdaköltségeik tetemes részét, nem jelenhettek volna meg. Hasznos dolog az eszköztársítás, a szabad munkacsere és a „transzfer” tevékenység, s ha egy mód van rá, a művelődési életben is erre kell törekedni, de jelmondatok ismételtetése helyett rögzítsük a tényeket: ha e hat műnek nem akadt volna társkiadója, a Forum tavaly csak tizenkilenc könyvet adhatott volna ki.

S még egy lépéssel közelebb az igazsághoz: e tizenkilenc könyv is felében-harmadában az utóbbi évek látszatkönyvkiadását képviseli: ennyi közöttük a négy-öt-hat ívnyi terjedelmű kötet. Grafikai kivitelezésük kimondottan előkelő, borítólapjuk szemet gyönyörködtető, de nem könyvek, csupán füzetek. A tavalyi hat verseskötet teljes anyagát például egyetlen könyvben is publikálni lehetett volna.

Ne legyenek szörszálhasogató? Nem leszek. Kimondom hát nagyvonalúan: a Forumnak saját eszközeiből tavaly kiadott tizenkilenc könyve akár tizenhárom könyvvel is felér. A vajdasági érdekközösségek pénzelesi politikájának ez a számadat a lényege. Ezért tárgyaltan Könyvkiadónk irodalompolitikájáról beszélni. A Forum jelenlegi irodalompolitikája ugyanis a szerzői és a nyomdai ívek lehető csökkentésére, a viszonylagos műfaji egyensúly megőrzésére, a kényszerű szelekció „elvére” épül. A pénzromlás „gyakorlatát” követi, mert mást nem is tehet. A nyomdaköltségek 42%-kal drágultak meg.

Nincs önellátó nemzetiségi kultúra

A hagyományos és a hosszú évek óta tervezett könyvsorozatok sorsa s a legjellegzetesebb könyvműfaj: a regények hiánya egyaránt a hazai magyar irodalmi termés publikálásának váltógáról tanúskodik. A *Hagyományaink* és a *Kövek* elnevezésű sorozatokban évek óta egy mű sem jelent meg, az írói életművek és hagyatékok sorozatának kiadása meg sem kezdődhetett, az *Esszé—Tanulmányok* s a *Forum Kiskönyvtár* sorozatban tavaly csupán egy-egy mű jelent meg, a képzőművészeti kismonográfiák kiadása elakadt, zeneművészeti örökségünk közreadása egyelőre számításba se jöhet stb.

Tavaly egy jugoszláviai magyar szerzőtől olvashattunk új regényt: Pintér Lajos *Purgatórium* c. művét Újvidék városa Októberi díjjal tün-

tette ki, méltányolva a szerző egész munkásságát is. Minden társadalmi elismerés örömet okoz; ha viszont szóba került egy díj, futólag megemlíteném, hogy a kétszeres Híd-díjas és sajnos, már 72 éves Herceg Jánosnak, a jugoszláviai magyar próza egyik legjelentősebb alkotóművészenek új regénye évek óta kiadásra vár (csak részleteit olvashattuk a lapokban, hallhattuk a Rádióban), és hogy — ismét csak példaként, a sor folytatható — a Híd díjas és Októberi díjas Varga Zoltán két regénye is kéziratban szendereg.

Ha a mondottakhoz hozzáfűzzük azt is, hogy az utóbbi három évben — nem ideológiai, csupán devizatakarékossági okokból — drasztikusan csökkent a magyarországi könyvbehozatal, a kör bezárul. Egyetlenegy nemzetiségi kultúra sem lehet önellátó, sem szellemi, sem gazdasági értelemben. Jól tudjuk: a nemzetiségi kultúrák akkor életképesek, ha autochton gyökerűek, ha a maguk sajátos mikroközösségének és tágabb társadalmi közösségének a talajából táplálkoznak — de ez egészen más kérdés. Az autochton nemzetiségi kultúrák sem lehetnek önellátóak. A könyvbehozatal drasztikus csökkenését, fokozatos megszűnését említettem. Mielőtt még bárki bármilyen célzattal félreértene, vegye észbe a következőket: a magyar, a jugoszláv és a világirodalom klasszikus és modern műveinek hiánya, az anyanyelvünkön írt szakkönyvek, lexikonok, szótárak, kézikönyvek stb. hiánya semmivel sem pótolható. Erről a legilletékesebbeknek — művelődéspolitikánk irányítóinak — teljes felelősséggel el kellene töprengeniük. A Forum a hazai magyar szerzők műveit sem képes rendes ütemben publikálni — hogyan lehetne hát képes Tolsztoj és Shakespeare, Petőfi és József Attila, Krúdy vagy Jókai életművének a kiadására? Arról nem is beszélve, hogy az európai irodalmak egyharmadának a tolmácsolására sem található elegendő számú, irodalmilag iskolázott műfordítót.

Az értekező próza jegyében

Néhány szót tavalyi könyvtermésünk értékéről.

Tavaly a legjobb művek az értekező próza műfajában született meg. Első helyen Szeli István *Történi történelem* c. gyűjteményes kötetét említeném. Tanulmányokat, kritikákat és cikkeket tartalmaz, a szerző tanulmányírói és kritikai munkásságának sajátos melléktermékeit, de miként Bányai János írta, ez a gyűjtemény „egy mélyen elkötelezett, a közéletiség minden nehézségét és próbáját vállaló, változatlan intenzitással tevékeny értelmiségi alkotómunkájának dokumentuma, amely — a látszat ellenére — nem az emberi gondolkodás nap mint nap termelőddé »forgácsait« gyűjti egybe, hanem egy egységes gondolatmenetről tanúskodik, amelynek egyformán megvannak az irodalmi és politikai, esztétikai és ideológiai, kritikai és nemzetiségi vetületei”.

A másik fontos mű Bori Imre Sinkó Ervinről írt kisonográfija. Mi-

ként Bori majd mindegyik könyve, ez a kismonográfia is polemikus indulatú. Tárgyilagosan rendszerezett formában méri fel Sinkó munkásságát, s közben meggyökeresedett tévhiteket és irodalmi legendákat oszlat szét. Szekeres László *Amit az idő eltemetett* c. könyve vonzó formában megírt szakmunka: a paleolitikori telepektől kezdve egészen a 16. századig tekinti át Vajdaság régészeti múltját, érdekesítő formában, tudományos alaposággal és számos illusztráció kíséretében. Több évtizedes kutatásainak eredményeként Penavin Olga a szlavóniai nagycsaládszervezetről írt átfogó nagytanulmányt. Könyvének néprajzi anyaga forrásértékű. Hódi Sándor *Pszichológia és ideológia* c. tanulmánykötetét a szerző imponáló tárgyismerete, hajlékony esszéstílusa és gondolkodói bátorsága avatja nem mindennapi olvasmánnyá.

Próza, költészet, műfordítás

A prózai művek java része tisztos közepszernek felelne meg, ha a műalkotások ilyenféle mércével mérhetők volnának. Egyszerűbbnek látszik kimondani: a szépprózai művek többsége szokványosan-közhelyesen megírt szövegekből áll. Urbán János *Holdudvar* c. novellagyűjteménye jubileumi alkalmából jelent meg. Tisztelgésnek megteszi, reprezentatív gyűjteménynek kevésbé. Gondosabb válogatás, felére csökkentett szövegterjedelem az olvasóknak is, a 60. életévét betöltött írónak is nagyobb örömet okozhatott volna. Brasnyó István *Hóság* c. kisregénye az egyetlen modern hangszerelésű, gondolatokban gazdag mű, kár, hogy stílusmodorosságok tarkítják, és nagy kár, hogy egy-egy fejezetét képzettársító képességünket próbára tevő, lélegzetakasztó óriásmondatok alkotják. A rossz központozás is elronthat (egy jó regényt.) Pintér Lajos *Purgatóriuma* helyenként szellemes, nemritkán csak vulgáris: könnyű kézzel papírra vetett olvasmány a félirodalmi közönség és az olvasástól elszokott díjkiosztó bizottságok számára.

A verseskötetek közül Gulyás József *Csillagok és patkányok* és Ladik Katalin *Ikarosz a metrón* c. gyűjteménye megkülönböztetett figyelmet érdemel. Gulyás József, hosszú út után, egyfajta mimelt byroni spleentől magas hőfokú lírai önkifejezésig, Ladik Katalin pedig a pop-versek és a nagy nekivetközések divatjától egy filozofikus színezetű, durván egyszerű, letisztult versbeszédig jutott el.

Az egyetlen képzőművészeti kiadvány — Szombathy Bálint „vizuális”, „magatartás-”, „konceptuális” és „hang”-költészetének foglalata — a Forum Könyvkiadó legtalányosabb tavalyi ajándéka. Szombathy parádés kivitelezésű könyve, a *Poetry* nem konkrét vizuális költeményeket tartalmaz, miként alcíme jelzi, csak a nyugateurópai és a jugoszláv neoavantgarde szívbé markolóan ötlettelen utánezatait. A *Poetry* egyébként háromnyelvű (annak ellenére, hogy „konkrétan vizuális”, írd és mondd: háromnyelvű) kiadvány. Magyar, szerb és angol olvasói egyaránt eltöp-

renghetnek azon, hogy a szerző önreklám-igénye, vagy pedig a Forum Kiadó sznobizmusa volt-e féktelenebb, amikor ezt az albumot megjelentette.

A műfordítás-kötetek közül egy művet emelnék ki, mivelhogy a Forum tavaly egy műfordítás-kötetet adott ki. Ez Tin Ujević válogatott verseinek gyűjteménye, a *Szelek játékszere*. Tíz műfordító együttes munkájának eredménye, elsősorban mégis a válogató és műfordító Ács Károlyé, s a műfordítóként bemutatkozó és jelesre vizsgázó fiatal Túri Gáboré. Ujević magyar nyelvű verskötete a jugoszláviai magyar műfordításirodalom magas színvonaláról tanúskodik, bemutatása elemző tanulmány tárgya lehetne.

HORNYIK Miklós

A MEGÉLT TÖRTÉNELEM DISZKRÉT REGÉNYE

Burkus Valéria: *Magamon átszűrve*. A Forum Könyvkiadó és a Magyar Szó közös kiadása. Újvidék, 1981

Egy olyan emlékiratszerű regény, mint a *Magamon átszűrve* kétféle eljárás alapján íródhat. Állhat a regény központjában az ESZME (itt az ellenállási mozgalom eszmeisége), s akkor az indoklással, érvekkel, bizonyítékokkal és meggyőző tárgyilagossággal felépített mű eszmei, politikai, etikai aspektusai kerülnek előtérbe, a regény vizsgálatát, megértését és értékelését is ezekből a szemszögekből kezdhethetjük el. A másik módszer pedig (ahogy esetünkben is van), ha a regény központi szervezőerője az átélő, a történéseket megélt ÉN, a szubjektum, aki a tárgyilagosságát önkéntelenül is elfogultságba fordítja, magával ragadják, a benyomások, az objektív tények meglátását a partikuláris érvényű jelenségek homályosítják.

Inkább kötődik hát ez a regény az emberi/szerzői életrajzhoz, mint a II. világháború és a népfelzabardító harc társadalmi-politikai erővonalaishoz, a Banjica gyűjtőtáborhoz, az ott fogva tartott illegális pártmunkásokhoz.

Burkus Valéria ráérezett, hogy elmúlt az az idő, amikor az 1941-ben kezdődött kollektív pszichózis döbbenetéről még csupán magasba emelt ököllel lehetett szólni. Az azóta eltelt negyven év távlata leszűrte a háborús döbbenetet, termékeny ozmózis jöhetett létre a múlt és a jelen között, s inkongruencia állhatott be az élmény és a mű között, ami miatt ez az emlékezés-regény nem ragaszkodik görcsösen a valósághoz. Érzékeny mérőműszer ez a negyven éves távlat, megbízható pontossággal különíti el a benyomások tömegéből a mellőzhetőt, a redundánsat, s nemegyszer segíti az objektív tények vegyítését az alkotói fantáziával. Ez az időbeli távolság tette lehetővé azt is, hogy Burkus Valéria regénye ne